

En olycka händer så lätt

- exempel från jordbruk och ridskolor

Cecilia Lindahl
Niklas Adolfsson

En olycka händer så lätt

- exempel från jordbruk och ridskolor

Varje år sker ca 5 000 olyckor inom lantbruket i Sverige, varav drygt 10 leder till döden. Förklaringarna ligger till stor del i de risker det innebär att hantera tunga maskiner och stora djur, mycket ensamarbete och perioder av intensivt arbete och stress.

Statistik från LRF Försäkring visar att olyckorna ofta inträffar i skogen och i samband med hantering av djur. Olyckor som drabbar barn sker oftast i situationer då hästar är inblandade. Dödsolyckor och svåra olycksfall är vanligast bland äldre lantbrukare.

Stress ökar olycksrisken

Skogs- och jordbruk ligger i topp när det gäller olycksfrekvens, och är till exempel 2-3 gånger vanligare än i bygg- och transportsektorn. Många olyckor anmäls dock inte, och mörkertalet är därför stort.

Bortsett från de stora risker som lantbrukare utsätts för, ensamarbetet och stressen vid till exempel skörd, är det också lätt att

man som lantbrukare blir hemmablind och därmed missar uppenbara olycksrisker, speciellt om man inte har några anställda.

Frågar man lantbrukarna själva, anger de stress som den största orsaken till allvarliga olyckor. Många lantbrukare anser dock att skador är något man får räkna med i arbetet. Därför gör många inte någon stor sak av att

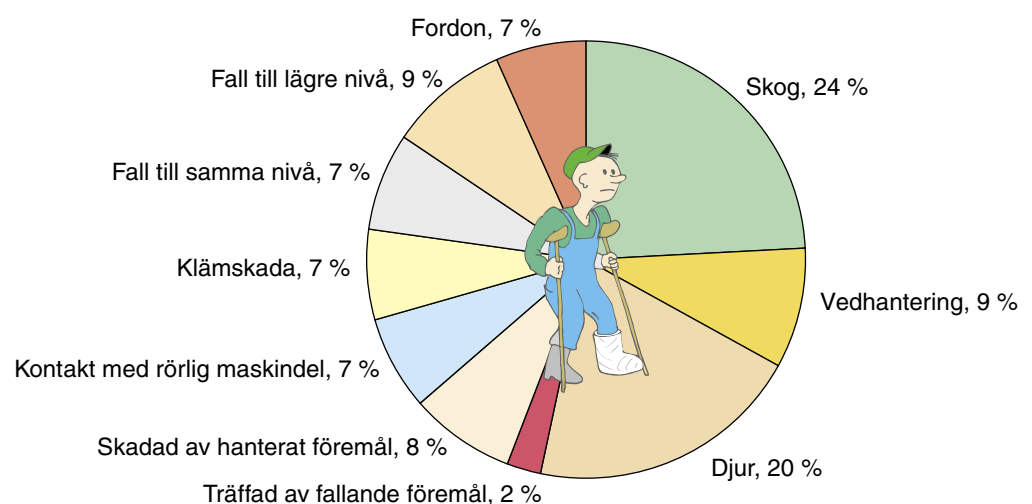

Bild 1. Typ av olyckor. Statistik från LRF Försäkring för år 2005 visar att de flesta olyckorna sker i skogen (24 %) och i samband med djurhantering (20 %).

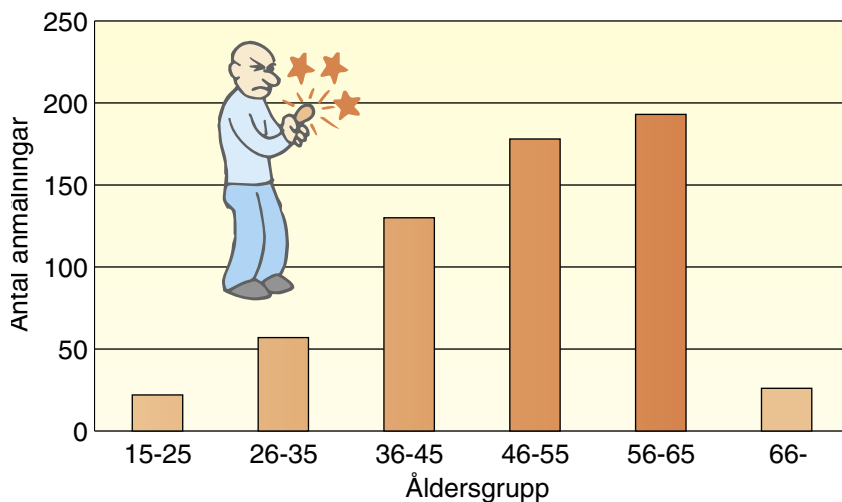

Bild 2. Drabbade åldrar. Åldersgruppen 55-65 år stod för flest antal anmälda olyckor.

de skadar sig, och det kan leda till att de inte heller bryr sig om att anmäla en olycka.

En sammanställning av olyckor i lantbruket under år 2005, som anmälts till LRF försäkring och där ersättning betalats ut, visar tydligt två kategorier som utmärker sig: olyckor i skog och olyckor med djur (bild 1). Vid djurolyckorna var det främst nötkreatur och hästar som var inblandade. Hästar är också den markant största olycksfallsorsaken vad gäller barn i lantbruket.

Åldersfördelningen visar att antalet anmälningar stiger med ålder, med en topp vid 56-65 år (bild 2). Lantbrukarnas åldersfördelning liknar väldigt mycket åldersfördelningen för olyckor, så det är troligtvis också fler som utsätts för risker högre upp i åldersgrupperna.

Ålder	Procentuell fördelning
Under 30 år	6,1 %
30-39 år	19,3 %
40-49 år	27,6 %
50-64 år	28,6 %
65 år och äldre	18,4 %

Tabell 1. Lantbrukarnas åldersfördelning år 2003. Över 50 % av lantbrukarna är mellan 40 och 64 år. Källa: Jordbruksverket.

Dödsolyckor och svårare olycksfall är överrepresenterade bland äldre lantbrukare och deras rehabiliteringsperiod blir också längre. Vid högre ålder har man oftast mer erfarenhet, men det finns också en risk att man blir mindre medveten om olycksrisker eftersom man har utfört vissa sysslor så många gånger att man gör dem på rutin. Det kan också vara svårt att märka när kroppen förändras, som att man inte är lika stark och inte har lika snabb reaktionsförmåga som tidigare. Dessutom avtar ofta hörseln med stigande ålder.

För ålderskategorin 66 år och äldre är det oftast i skogen olyckan sker. Det är troligt att den äldre generationen ofta gör perifera arbeten, som skogsarbete, när den yngre generationen tagit över driften av gården.

Att tänka på

Alla olyckor och sjukdomar som uppstår i arbetet ska anmälas till Försäkringskassan, oavsett om de leder till sjukfrånvaro eller ej. Dessutom ska alla allvarliga olyckor och tillbud anmälas till Arbetsmiljöverket.

Tips!

Se Miljöhousesynen, checklista och fakta för den som vill kontrollera att gården lever upp till svensk lagstiftning. Den innehåller frågor som handlar om arbetsmiljö och olycksrisker, och kan beställas via www.lrf.se eller göras direkt på nätet www.miljohusesyn.nu/lrf/index.php

Bakgrunden till detta är att man bl a vill ha en aktuell arbetsskadestatistik som hjälper myndigheter, men även forskare, med information om var riskerna finns.

Det gäller att vara uppmärksam på situationer då olyckor är nära att ske. På så sätt kan man undvika att liknande saker händer igen. Det kan också vara bra att ha för vana att anteckna tillbudena, så att det finns möjlighet att i efterhand gå tillbaka och följa upp händelser.

En allvarlig olycka innebär kostnader,

ex läglighetsförluster (ekonomiskt bortfall för att olika åtgärder inte blir utförda vid optimalt tillfälle), kostnader för sjukvårdsmaterial, resekostnader vid vård, skadad utrustning och inkomstbortfall för eventuella hjälpande personer. Vid en kostnadsanalys utifrån ett olycksförlopp där en lantbrukare med spannmålsproduktion krossade fingret i en tröska under skördeperioden och måste sjukskriva sig 75 dagar, har kostnaden för företaget beräknats till ca 65 000 kr.

Barnen leker på en arbetsplats

Varje år sker ett antal olyckor inom lantbruket där barn är inblandade, och mellan 2 och 4 barn dör varje år i lantbruksolyckor. Barn upplever lantbruket som en spännande lekplats där det finns roliga maskiner och djur, men mycket på gården är farligt. Lantbruket är ju en arbetsplats, där det finns mycket som barnen kan skada sig på. Det kan också vara svårt att hålla uppsikt över barnen, när man samtidigt måste koncentrera sig på arbetet.

En genomgång av LRF Försäkrings skadestatistik för åren 1999-2006 visade att hästar var inblandade i hälften av alla olyckor

som drabbar barn i lantbruket (bild 3). Därefter följde maskinolyckor och olyckor vid vedhantering. Statistiken visade också att pojkar och flickor är lika olycksdrabbade och att antalet anmälda olyckor ökar med åldern och är högst i övre tonåren (bild 4).

De flesta dödsolyckorna med barn inom lantbruket inträffar i samband med traktorer eller andra maskiner. Vanliga traktorolyckor är när barn skjutsas i traktorer, ramlar ur hytten och blir överkörda, eller när barn blir överkörda då föraren inte har sett att barnet varit i närheten.

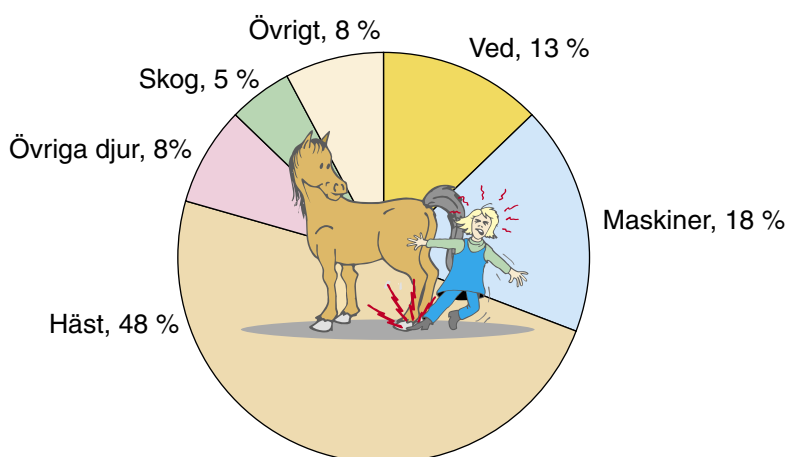

Bild 3. Barnolyckor. Hästar var inblandade i nästan hälften (48 %) av de inrapporterade olyckor i lantbruket som drabbat barn. Maskiner förekommer i 18 % av olyckorna, hantering av ved i 13 % och övriga djur i 8 %.

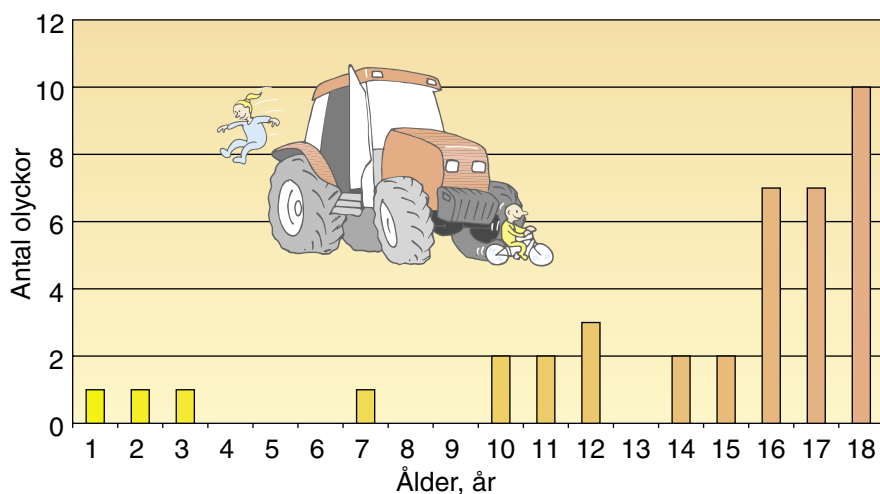

Bild 4. Små och stora barn. Det finns ett tydligt samband mellan olyckor och ålder när det gäller barn i lantbruket. De flesta olyckorna drabbar tonåringar.

Hästar är de djur som oftast förekommer i barnolyckor. Den typiska hästolyckan med barn inblandade, sker när två tjejer i 12-13 årsåldern rider ut i naturen på egen hand.

Att tänka på

Om barnen deltar i arbetet på gården, är det viktigt att lantbrukaren är medveten om riskerna och vidtar åtgärder för att göra arbetet säkert. Men det är mycket svårt att förutse riskerna på sin egen gård. Backkameror på traktorn är ett relativt billigt hjälpmedel för att undvika backningsolyckor.

Barn bör åka med i traktorn endast om det finns ett passagerarsäte med säkerhets-

bälte där barnet kan sitta fastspänt och inte komma åt reglage.

Det är viktigt att barnen från början lär sig hur man på rätt sätt hanterar djur. Även med en snäll häst ska man alltid vara medveten om riskerna. Bäst är att låta barnen börja på ridskola för att lära sig grunderna under professionell ledning från erfarna instruktörer.

Tips!

Se LRF:s checklista för att kontrollera barnsäkerhet på gården på www.lrf.se

Bild 5. Ett olycksscenario. Barn som blir överkörda när föraren inte har sett att barnet varit i närheten. Backkamera på traktorn är ett bra hjälpmedel.

Skogen är olycksdrabbad

Bild 6. Farligt arbete i skogen.

Motorsågsarbete vid fällning och kvistning vanligaste olycksfallsorsaken.

Skogen är det område där flest olyckor i lantbruket sker. De vanligaste olycksfallen inom skogsbruk inträffar vid arbete med motorsåg, speciellt trädfällning och kvistning. Den som arbetar med motormanuellt avverkningsarbete löper ca 40 % högre risk att dödas jämfört med en genomsnittlig arbetstagare.

”Säker skog” är ett projekt som syftar till

att minska olyckorna i det självverksamma skogsbruket genom olika satsningar. Inom projektet har man bland annat tagit fram ett körkort för motorsåg. För att få körkortet krävs att man klarar ett teoretiskt och några praktiska prov. Man kan välja om man vill gå en kurs eller studiecirkel först eller om man vill göra provet direkt. Det har dock visat sig att ytterst få klarar proven utan föregående kurs, trots ofta mångårigt arbete med motorsåg.

Många olyckor inträffar också i samband med vedkapning/klyvning. Klämskador och avkapade fingrar är vanliga skador. Skadorna anges ofta bero på felaktigt beteende, t ex att man plockat bort de skydd som finns på vedkapen/klyven eller att man på andra sätt kringgått skydden, som att två personer sköter maskiner med tvåhandskommando.

Att tänka på

Vid arbete med vedkap, vedklyv eller kombinations-maskiner är det viktigt att man följer aktuella säkerhetsföreskrifter och aldrig monterar bort de skydd som finns.

Tips!

Läs mer om projektet ”Säker skog” på www.sakerskog.se

Riskfyllt hantera maskiner

Körning, hantering och reparationer av traktorer och andra maskiner i lantbruket är riskfyllda arbetsuppgifter och ställer stora krav på den arbetandes kompetens och riskmedvetenhet. Analyser av inträffade olycksfall visar att olyckor i många fall orsakas av ett felbeteende, som kan bero på medvetet eller omedvetet risktagande ofta i kombination med stress.

Det arbetsmoment som lantbrukarna själva anser vara det mest riskfyllda är till- och fränkoppling av redskap. Vanliga olyckor vid till- och fränkoppling är klämningar, sträckningar och muskelbristningar. Arbetet

är ofta tungt och innebär dåliga arbetsställningar. Det som upplevs som ett problem är att man måste kliva ur traktorn, ofta vara nära höjande och sänkande hydraularmar samt att kopplingarna många gånger är tröga.

Varje år inträffar allvarliga olyckor när skyddet för kraftöverföringsaxeln, mellan traktorer och kraftuttagsdrivna maskiner, saknas eller är trasigt. Skyddet vid kraftöverföringen ska täcka axelns hela längd och det ska inte finnas några glapp där kläder eller annat kan fastna och dras in.

Funktioner som ökar traktorns säkerhet:

- Säkerhetsbälte, både på förarplatsen och på eventuell passagerarplats. Säkerhetsbälte är en enkel och billig livräddare om olyckan är framme och traktorn välter. Dessutom gör säkerhetsbältet att man sitter mycket bättre eftersom det hindrar att man hasar ner i sätet. Säkerhetsbälte är lätt att montera även i äldre traktorer
- Närvarokontroll på förarplatsen som ger stoppsignal om föraren lämnar förarplatsen med någon drivkälla igång
- Nödstoppreglage till kraftuttag lätt tillgängligt både på förarplatsen och utvändigt, på traktorns front och akter
- Kamera som förbättrar sikten i traktorn och underlättar till- och fränkoppling av redskap

Att tänka på

Gå med jämna mellanrum igenom traktorn och kontrollera att t ex färd- och handbroms fungerar, att fotstegarna är hela, att skydd för kraftuttag är intakta osv.

Detta kan man göra för att förebygga olyckor:

- Läs instruktionsboken och ställ krav från återförsäljarna att ha en kort utbildning i säkerhetsfrågor och hur traktorn fungerar vid leverans
- Vid köp av ny traktor, tänk också på att inte bara ställa krav på teknik och kapacitet utan också ställa krav på säkerheten, t ex att det finns nödstopp till kraftuttag, säkerhetsbälte och första förband

Vanliga olyckssammanhang:

- Vid till- och fränkoppling av redskap
- Vid reparation av fordon
- Brister/fel i konstruktion
- Traktor som kommer i rullning när föraren tillfälligt klivit ur
- Under transport/körning
- Vid av- och påstigning
- Barn i traktorer

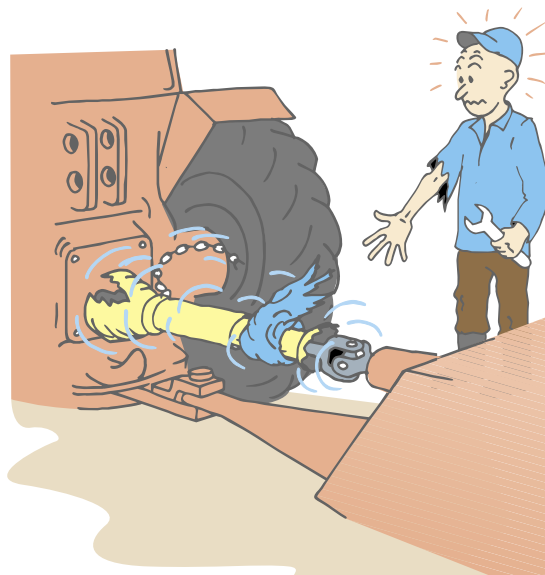

Bild 7. Farliga kraftuttagsaxlar. Skyddet för kraftuttagsaxeln måste vara helt och skydda hela dess längd.

- Underhåll fordonen väl och håll rent och snyggt i hytten
- Låt inte barn åka med i traktorn om det inte finns passagerarsäte med säkerhetsbälte
- Gör aldrig ingrepp i maskin som är igång

Tips!

Se Arbetsmiljöverkets checklista ”Säkrare traktorkörning” på www.av.se

Bild 8. Klämrisk. Vid till- och fränkoppling av redskap är skaderisken hög.

Se upp för tjuren!

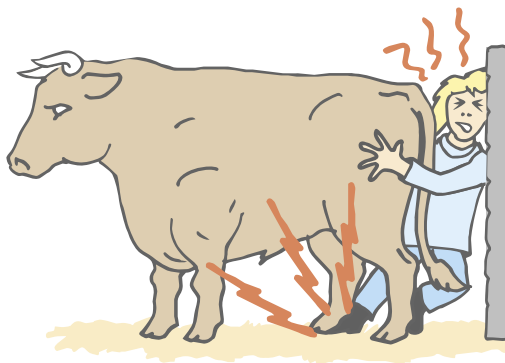

Bild 9. Hantering av djur. All hantering av djur innebär hög olycksrisk på grund av deras oberäknelighet, storlek och vikt.

Flytt av djur anses vara det största riskmomentet vad gäller nötkreatur, och de vanligaste skadorna vid hantering av nötkreatur är klämning, stångning, spark, trampning och fallskador. Tjurar orsakar de allvarligaste skadorna. Olyckor med nötkreatur är ett brett problemområde eftersom det handlar om två olika produktioner, mjölk och kött, och flera olika system inom varje produktionsinriktning.

Hantering av djuren varierar mycket beroende på system. I en extensiv köttproduktion, med djuren ute hela året och med tillgång till ligghall, hanteras djuren relativt lite och detta ställer krav på bra grindsystem där man kan driva och skilja ifrån djur på ett säkert sätt. Har man däremot en intensiv produktion i stall ställs helt andra krav. Mjölproduktionen har också olika system: uppbundna system, lösdrift och automatiska mjölkningssystem. Oavsett vilket system man har är det dock många riskmoment som är gemensamma även om lösningarna kan vara väldigt olika.

Att hantera en ko med kalv upplevs också som ett riskfyllt arbete. En nykalvad ko är väldigt beskyddande och kan därför reagera oväntat och aggressivt när man ska hantera kalven, t ex vid märkning. Kalvningsboxar där man kan fixera kon är därför en bra säkerhetsåtgärd.

Att tänka på

Vid all hantering av djur, oavsett om det är kor, tjurar eller ungdjur – se till att ha en re-

trättväg så att det finns möjlighet att komma undan om det oförutsedda skulle hända.

Det gäller att kunna läsa djuren och förstå hur de fungerar och reagerar i olika situationer. På så vis kan man lägga märke till små varningssignaler och förutsäga hur djuren kommer att bete sig. Då utsätter man inte djuren för situationer där de upplever att de inte har någon utväg utan måste försvara sig.

Oavsett mjölk- eller köttproduktion, är det viktigt att man har tänkt igenom alla flöden i produktionen.

Frågor man bör ställa sig är t ex:

- Hur skiljer jag ut djur, t ex vid kalvning eller sjukdom?
- Hur flyttar jag djuren i systemet (mellan avdelningar, djurgrupper osv)?
- Hur hanterar jag de djur som ska gå till slakt?
- Hur ska hanteringen vid klövverkning ske?
- Hur ska ev. vägning gå till?

När man bygger nya stallar eller bygger om ska man inte bara tänka på att djuren ska ha det bra. Även de som jobbar i stallet ska ha en bra arbetsmiljö och många onödiga olycksrisker kan man bygga bort med rätt planering och rätt inredning. Tänk igenom hur de som arbetar med djuren ska röra sig i stallet, t ex mellan avdelningar och vid inspektionsrundor. Finns det ändamålsenliga personalgångar? Det är lätt att stirra sig blind på kostnader och kvadratmetrar, men rätt planering spar i längden pengar!

Tips!

Se Taurus informationshäfte "Att hantera nötkreatur – effektivt och säkert" på www.taurus.mu

Se "Checklista för lantbruk - arbete med nötdjur" på www.prevent.se

Vanligt ramla av hästen

Antalet hästar har ökat i Sverige de senaste åren, och är nu ca 280 000, (antal mjölkkor är ca 380 000 st). Trenden är att antalet företag med mjölkkor minskar, och många lantbrukare väljer att lägga om eller komplettera sin verksamhet med hästar. Lantbrukaren är inte alltid van vid hästhantering och inte heller vid verksamhet som till exempel uthyrning av stallplatser.

En stor del av olyckorna innebär att man faller av en häst. Det sker främst när man är ute och rider i skog och mark och när man skritt på lång tygel. Andra vanliga olyckor är att man blir trampad eller träffad av spark i samband med hantering. In- och utsläpp i hagar är ett riskmoment.

Förhållandet till en häst kan vara väldigt speciellt. För många är hästen en kompis som man får en nära kontakt med. Det finns dock en risk att man litar alltför mycket på sin häst. Även om den aldrig visat sig opålitlig, kan det plötsligt inträffa något oförutsett så att hästen reagerar och människan kommer i vägen. Därför måste man alltid tänka på hur man placerar sig i förhållande till hästen och lära sig att förutse hur hästen reagerar.

Det finns mycket kunskap om hur man ska hantera hästen i olika situationer, t ex när man leder hästen, tar av och på täcken, släpper hästen i hagen, närmar sig en lös

häst o s v. Det är viktigt att man tar till sig denna kunskap och att man alltid använder sig av den, även när man tycker att man känner hästen väl.

Att tänka på

När man hyr ut boxplatser bör man ha tydliga ordningsregler, som alla i stallet ska känna till och följa. Detta är extra viktigt i stall där man kollektivt delar på in- och utsläpp och fodringar. Då hanteras hästarna av flera olika personer med olika kunskapsnivå, som inte känner hästarna så väl. Man bör också ta ställning till om man ska ha en lägsta åldersgräns för när någon ensam får ta ansvar för ett stallpass.

Det är viktigt att alltid ha med sig en mobiltelefon om man är ute och rider ensam i skogen och om möjligt meddela någon vilken väg man tänkt ta innan man rider iväg och när man planerar att vara tillbaka.

Den säkraste ridningen är den där man använder sunt förnuft och inte utsätter sig och hästen för onödiga risker.

Bild 10. Var alltid beredd.

Hästen är ett flyktdjur och kan reagera oförutsett i nya situationer.

Bild 11. In- och utsläpputsläpp av hästar.
Att leda två hästar samtidigt spar tid, men innebär ökade olycksrisker.

Tips!

”Säker hästverksamhet” är en satsning för LRF-medlemmar som innebär att man deltar i en endagskurs och därefter ett uppföljningstillfälle vart femte år. Tillsammans med Länsförsäkringar går man igenom gårdens säkerhet och åtgärdar eventuella brister. När verksamheten är godkänd får man rabatt på sin försäkringspremie.

Se www.lrf.se

Se ”Hästhusesyn”, ”Ha häst-guiden” och ”Hästhållning med kvalitet - för inackorderingsföretag” på www.nshorse.se

Se ”Välkommen till stallet” på www.sakerhet.konsumentverket.se

Rid- och travsport ökar

Statistiken från LRF Försäkring omfattar inte rid- och travskolor. På dessa har det dock gjorts studier av JTI kring olycksfallsrisker, som visar att det är själva hanteringen av hästar och fall från höga höjder från till exempel logar som utgör de största riskerna. En jämförelse mellan fyra ridskolor och fyra travskolor visade att det fanns högre risk för olycksfall under lektioner på ridskolorna än under motsvarande lektioner på travskolorna. En orsak till detta är att ridskolorna har ett högre tempo, vilket beror på att de har fler elever.

Många barn börjar på ridskolor i tidig ålder och får där lära sig grunderna i ridning och hantering av hästar. Man kan dock se en tendens till att eleverna rider kortare tider på ridskolan och att de skaffar en egen häst tidigare. Då hinner man kanske inte få den kunskap om hantering och säkerhetstänk som man annars skulle ha fått.

Ridsporten i Sverige har ökat de senaste åren. Nu finns det cirka 1 000 ridklubbar, varav 540 bedriver ridskoleverksamhet. Årligen genomförs cirka 8 miljoner ridtimmar. Omkring 65 % av alla ridklubbsmedlemmar är mellan 7 och 25 år, och 85 % är av kvinnligt kön.

Travsporten har också ökat, och det finns nu ett 30-tal travskolor i Sverige. De flesta rid- och travskolor drivs som ideella föreningar eller som små företag.

Att tänka på

Om arbetet i häststallet utförs av barn under 18 år, krävs det särskild kunskap och hänsyn, och det ställer högre krav på att det finns lämpliga tekniska hjälpmedel. Barn växer fortfarande och löper högre risk att skadas av tungt arbete än en vuxen. Barn kan och ska inte heller förväntas ha samma säkerhetsmedvetande som en vuxen.

Planeringen av arbetet med hästar är viktig och det är viktigt att man försöker hålla sig till en daglig rutin. Hästar är vanedjur och bryter man mot det dagliga mönstret så kan de reagera på det.

Långa avstånd till hagarna ökar olycksrisken, då man leder ut och in hästarna, framför allt under vinterhalvåret. Att ha drivgångar där hästarna själva tar sig ut till hagen underlättar in- och utsläpp.

Tips!

Rekommendationer för hur arbetet och miljön ska utformas på ridskolor finns i skriften ”Säker med häst – säkerhetsanvisning inom svensk ridsport” från Svenska Ridsportförbundet, 2003.

Se checklista för arbetsmiljö för hästföretagare och privata hästägare, Hästhusesyn 2008, www.nshorse.se

Bild 12. Säkert rida på ridskola. Det sker relativt få olyckor på ridskolor och olyckorna är sällan allvarliga.

Mer att läsa

Hästhållning i praktiken. Mats Mellberg.
Natur och kultur. 2007.

Systematiskt arbetsmiljöarbete. AFS 2001:1,
Arbetsmiljöverket. 2001.

Länkar

Arbetsmiljöverket: www.av.se

Lantbrukarnas Riksförbund: www.lrf.se

Nationella stiftelsen för hästhållningens
främjande: www.nshorse.se

Prevent: www.prevent.se

Svenska ridsportförbundet: www.ridsport.se

Ungdomstrav: www.ungdomstrav.nu

Kontakt

Cecilia Lindahl, tel: 018-30 33 38
e-post: cecilia.lindahl@jti.se

Niklas Adolfsson, tel: 018-30 33 44
e-post: niklas.adolfsson@jti.se

Denna skrift är en sammanställning av fakta från tre projekt som finansierats av SLF, Stiftelsen Svensk Hästforskning samt LRF. Ett av projekten har genomförts i samarbete med IVL, Svenska miljöinstitutet.

är ett industriforskningsinstitut som forskar, utvecklar och informerar inom områdena jordbruks- och miljöteknik samt arbetsmaskiner. Vårt arbete ger dig bättre beslutsunderlag, stärkt konkurrenskraft och klokare hushållning med naturresurserna.

Vi publicerar regelbundet notiser på vår webbplats om aktuell forskning och utveckling vid JTI. Du får notiserna hemskickade gratis om du anmäler dig på www.jti.se

På webbplatsen finns även publikationer som kan läsas och laddas hem gratis, t ex:

- JTI informerar, som kortfattat beskriver ny teknik, nya rön och nya metoder inom jordbruk och miljö (4-5 teman/år).
- JTI-rapporter, som är vetenskapliga sammanställningar över olika projekt.

Samtliga publikationer kan beställas i tryckt form. JTI-rapporterna och JTI informerar kan beställas som lösnummer. Du kan också prenumerera på JTI informerar.

För trycksaksbeställningar, prenumerationsärenden m m, kontakta vår publikationstjänst (SLU Service Publikationer):

tel: 018 - 67 11 00, fax: 018 - 67 35 00

e-post: bestallning@jti.se

JTI - Institutet för jordbruks- och miljöteknik

Box 7033, 750 07 UPPSALA

vx: 018 - 30 33 00, fax: 018 - 30 09 56

Besöksadress: Ultunaallén 4

www.jti.se

© JTI, 2008. Citera oss gärna, men ange källan!

Ansvarig utgivare: Lennart Nelson

Text: Cecilia Lindahl, Niklas Adolfsson

Redaktör: Carina Johansson

Illustrationer, foto och layout: Kim Gutekunst